

Jolanta Załęczny

Zniszczenia spowodowane I wojną światową na przykładzie powiatu warszawskiego

Niepodległość i Pamięć 18/3-4 (35-36), 61-77

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dla uzyskania pełnego obrazu trzeba jeszcze wspomnieć o stratach ludnościowych. Polacy służyli w trzech armiach zaborczych, łącznie zostało zabitych 450 tys. (60 tys. w armii rosyjskiej, 110–120 tys. w niemieckiej i 210–220 w austriackiej), a 900 tys. odniosło rany. Całości obrazu dopełniały jeszcze przymusowe ewakuacje w głąb Rosji⁸. Sytuację po zakończeniu wojny można śmiało określić (jak to sugeruje Marian M. Drozdowski)⁹ mianem kryzysu. Był on skutkiem wyludnienia ziem polskich, przy czym spadek liczby ludności szacuje się na 4 mln. Złożyła się na to zarówno mobilizacja młodych mężczyzn do armii zaborczych, wspomniane straty ludnościowe oraz ewakuacja załóg zakładów produkcyjnych do Rosji, ale też powojenne przemieszczanie się ludności. Dotyczyło to głównie Rosjan, którzy jeszcze w trakcie wojny opuszczali twierdze i koszary wojskowe oraz Niemców ewakuujących się po zakończeniu walk. Zmiany łatwo można zaobserwować na przykładzie miast powiatu warszawskiego, w Zakroczymiu odnotowano spadek o 3 tys. mieszkańców, w Nowym Dworze przed I wojną było 662 Niemców i 333 Rosjan, obie te narodowości stanowiły więc ponad 11% ówczesnej ludności miasta¹⁰.

Region podwarszawski był przed wojną dobrze rozwiniętym obszarem, stąd też działania wojenne poczyniły tam szczególne straty. Zniszczeniu uległo 10% majątku narodowego, w pierwszej fazie wojny był to efekt działania głównie wojsk rosyjskich, potem także oddziały niemieckie niszczyły drobny przemysł i warsztaty rzemieślnicze, a działania wojenne przynosiły dodatkowe straty inwentarza (37–60%) i pól uprawnych (odłogiem leżało 4,5 mln ha)¹¹. W wyniku działań wojennych 1914–1915 spośród 401 wsi w powiecie warszawskim zniszczone zostały 104 (25,9%). Z ogólnej liczby 9349 nieruchomości na obszarze wiejskim zniszczenie uległo 1334 (14,4%), spośród 32 647 budynków w wyniku działań wojennych w pierwszych latach wojny ucierpiały 4 064 (12,4%). Wartość zniszczonych budynków wiejskich oszacowano na kwotę 562 120 rubli¹².

Wojska stacjonujące na terenie powiatu warszawskiego oraz przemieszczające się w jego granicach w trakcie działań zbrojnych niszczyły istniejące zakłady. W 1915 roku wycofujące się wojska rosyjskie wysadziły

8 R. Kołodziejczyk, *Narodziny Drugiej RP...*, s. 26.

9 M. M. Drozdowski, *Życie gospodarcze Polski w latach 1918–1939*, [w:] *Z dziejów Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1986, s. 146.

10 J. Kazimierski, *Miasta i miasteczka na Mazowszu i Podlasiu Nadbużańskim w latach 1918–1939*, [w:] *Mazowsze w dwudziestolecie międzywojennym*, pod red. A. Stawarza, Warszawa 1998, s. 116.

11 E. Kołodziej, *Życie gospodarcze Mazowsza w okresie międzywojennym 1918–1939* [w:] *Mazowsze w dwudziestolecie*, s. 50.

12 M. Przeniosło, *Chłopi Królestwa Polskiego w latach 1914–1918*, Kielce 2003, s. 50,54.

dynamitem większość urządzeń papierni w Jeziornie, zabudowania wielu browarów, gorzeln i cukrowni. Z 61 cukrowni w dawnej Kongresówce całkowitemu zniszczeniu uległo 20 (straty z tego tytułu obliczono na 86 mln zł), likwidacji uległa większość papierni. Przed wojną ich produkcja wynosiła 72 tys. ton, a w 1919 tylko 15 tys., poziom przedwojenny osiągnięto dopiero w 1925 roku. Zniszczona została lub zawiesiła działalność większość hut szkła¹³. Dewastacje w gorzelnictwie sięgały 65%. Fakt ten miał daleko idące konsekwencje, bowiem spowodował on *pędzenie samogonki z żyta lub kartofli oraz rozpowszechnienie plagi alkoholizmu na wsi. Następstwem wzrostu pijaństwa było obniżenie się poszanowania prawa, zasad współżycia społecznego, szerzące się zjawisko bandytyzmu*¹⁴.

Na terenie powiatu warszawskiego szczególnie zniszczono obszar po lewej stronie Wisły, m. in. miejscowości Pruszków i Jeziorna, w związku z tym zatrudnienie po wojnie spadło tam 2-3 krotnie w stosunku do roku 1913¹⁵. Dotkliwie były także straty spowodowane ewakuacją zakładów przemysłowych w głąb Rosji. Hipolit Gliwic podaje, że w 162 przypadkach zakłady te nie powróciły już do Polski (88 fabryk, 41 gorzeln, 13 cukrowni, 7 browarów, 6 drukarni, 5 parostatków, 2 koleje)¹⁶. Z terenu powiatu warszawskiego taki los spotkał również kilka zakładów, do Nowosławieńska ewakuowano Pruszkowską Fabrykę WYROBÓW METALOWYCH, do Sławieńska wywieziono również z Pruszkowa Fabrykę Ołówków S. Majewskiego. Wraz z zakładami przesiedlano do Rosji całe załogi, często razem z rodzinami. Podobną działalność prowadził okupant niemiecki, z wielu miejscowości wywożono fachowców do pracy w zakładach zbrojeniowych w Niemczech, m. in. w Pruszkowie w 1916 roku spędzono wielu robotników do wagonów i wywieziono do pracy. Do końca roku 1918 w Niemczech przebywało około 700 tys. polskich robotników, spośród których spora część pochodziła z obszaru Mazowsza¹⁷.

Oceną rozmiarów zniszczeń zajęło się Centralne Towarzystwo Rolnicze. Ustaliło ono, że wg stanu z 11 listopada 1918 roku straty w dawnej guberni warszawskiej sięgały 98 667 700 marek¹⁸. Było to także rezultatem

13 H. Gliwic, *Przemysł i handel Polski*, [w:] *Polska w czasie wielkiej wojny 1914–1918*, pod red. M. Handelsmanna, Warszawa 1936, t. III, s. 183, 198, 200–201.

14 J. Szczepański, *Wojna 1920 roku na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa-Pułtusk 1995, s. 27.

15 S. Misztal, *Warszawski Okręg Przemysłowy. Studium rozwoju i lokalizacji przemysłu*, Warszawa 1962, s. 112.

16 H. Gliwic, op. cit., s. 81.

17 J. Sobczak, *Rewolucja Październikowa w świetle prasy Mazowsza i Podlasia* [w:] *Odgłosy Rewolucji Październikowej na Mazowszu i Podlasiu*, Warszawa 1970, s. 18.

18 J. Szczepański, *Obraz gospodarczy i społeczno-polityczny Mazowsza po odzyskaniu niepodległości (1918–1919)*, [w:] *Mazowsze w dwudziestolecu międzywojennym*, pod red. A. Stawarza, Warszawa 1998, s. 15. W skali

działalności władz okupacyjnych, które stosowały reżim i rabowały surowce czy żywność. Łupem padało wszystko, co mogło się przydać do prowadzenia wojny. Zarekwirowano miedź i metalowe części maszyn w browarze i składzie piwa „Haberbusch i Schiele” w Nowym Dworze¹⁹. *Bez skrupułów porywano starodawne organy i dzwony i przetapiano je na szmelc do wyrobu szrapneli*²⁰. Uszkodzeniu w wyniku działań wojennych ulegały liczne świątynie. Taki los spotkał kościół w Chotomowie, którego dach podziurawił pocisk podczas niemieckiego szturm na Modlin w 1915 roku²¹. Żołnierze rekwirowali też dzwony, bowiem stop, z jakiego były wykonane stanowił

Tabela nr 1. Rekwizycje dzwonów kościelnych na terenie powiatu warszawskiego w roku 1918.

Data	Miejscowość/kościół katolicki	Ilość dzwonów	Waga w kg
23 lutego	Nowy Dwór	3	807
23 lutego	Nowy Dwór (kościół ewang.)	1	259
23 lutego	Pomiechówek	2	259
31 maja	Wawrzyszew	2	171
27 czerwca	Zerzeń	3	490
2 sierpnia	Zakroczym	1	1215
8 sierpnia	Józefów	1	130
8 sierpnia	Dębe	2	560
8 sierpnia	Karczew	1	209
16 sierpnia	Kiełpin	2	227
16 sierpnia	Babice	4	813
16 sierpnia	Zaborów	1	148

Źródło: AAN, Min. Aprowizacji, sygn. 395 („Dziennik Urzędowy Rozporządzeń na Pow. Warszawski”, Nr 103 z 1919, s. 54).

powiatu warszawskiego straty spowodowane zniszczeniami budynków na skutek działań wojennych tylko w latach 1914–1915 oszacowano na 861 300 rubli; M. Przeniosło, op.cit., s. 58.

19 Browar unieruchomiono i opieczetowano z chwilą wybuchu wojny na rozkaz komendanta twierdzy Modlin, był nieczynny przez czas okupacji rosyjskiej (1.08.1914 – 6.08.1915), nie pracował też w okresie okupacji niemieckiej (od 6.08.1915 do zakończenia wojny). Straty z tego tytułu wyniosły 52 500 rubli; AAN, Centralne Towarzystwo Rolnicze, sygn. 469, s. 377.

20 A. Kraushar, *Warszawa podczas okupacji niemieckiej 1915–1918*, Lwów 1921, s. 30.

21 J. Szczepański, *Powiat legionowski na dawnej pocztówce*, Legionowo 2000, s. 24.

cenny surowiec. W 1918 okupacyjne władze niemieckie zagarnęły dzwony z wielu kościołów na terenie powiatu warszawskiego. Niewiele było takich kościołów, jak ten w parafii otwockiej, gdzie udało się uratować kościelny dzwon przed rekwizycją. Żołnierze niemieccy zdjęli go z wieży i zamierzali wywieźć, ale pod presją księdza proboszcza i wiernych porzucili ten zamiar. Dzwon i piszczałki organów zostały ukryte, podobnie już wcześniej (w 1915 roku) pochowano lichtarze i inne cenne przedmioty z brązu²².

Zgromadzone dzwony wysyłano do firmy Hof-Glockengiesserei „Franz Schilling solne” w Apolda. Podobny los spotkał piszczałki cynowe zainstalowane w kościelnych organach, zostały zarekwirowane w maju 1918 m.in. z kościoła w Zaborowie²³.

Rozmiar strat i zniszczeń wojennych dotyczących całe społeczeństwo szacowało po wojnie kilka instytucji: Powiatowa Komisja Rejestracji Strat Wojennych, Powiatowa Komisja Szacunkowa Rolna, Główny Urząd Likwidacyjny. Zachowane fragmentaryczne pozostałości aktowe działalności tych komisji pozwalają na scharakteryzowanie zagadnienia w odniesieniu do powiatu warszawskiego.

Warszawska Powiatowa Komisja Rejestracji Strat Wojennych działająca od 1 stycznia 1916 do 15 sierpnia 1919 roku obejmowała zasięgiem cały teren powiatu warszawskiego, na którego obszarze pracowało ponad dwieście osób w 33 gminnych komisjach szacunkowych. Prezesem Powiatowej Komisji był Józef Gliszczyński, funkcję wiceprezesa pełnił Filip Wronowski, członkami byli Wilhelm Schneider i Józef Przyłuski, ich zastępcami: Henryk Przybyłowicz i Józef Janczewski, sekretarzem Władysław Pietraszek. W okresie swojej działalności Komisja zatwierdziła ogółem 21644 operatorów, w sierpniu 1919 roku pozostało do opracowania około 5000 operatorów, na ich zbadanie, zdaniem członków Komisji potrzeba było jeszcze 6–7 miesięcy. *Na skutek porozumienia z Biurem Rejestracji Strat Wojennych Centralnego Towarzystwa Rolniczego oraz z Głównym Urzędem Likwidacyjnym ustalono dzień 15 sierpnia 1919 roku jako termin ostatecznej likwidacji dotychczasowej Warszawskiej Powiatowej Komisji, która (...) przechodzi w zawiadywanie władz rządowych i zostaje upaństwowiona*²⁴.

Akta Powiatowej Komisji Szacunkowej Rolnej z lat 1914–1919 zawierają spis osób poszkodowanych z terenu powiatu²⁵. Bardziej szczegółowe

22 L. Wolski, *Parafia*, „Almanach Otwocki”, Otwock 2001, s. 32.

23 AAN, Centralne Towarzystwo Rolnicze (dalej cyt.: CTR), sygn. 469, k. 391.

24 Ibidem, sygn. 473, k. 2.

25 Ibidem, sygn. 469, k. 1 (spis poszkodowanych) i k. 33 (straty osobiste Stanisława Marchelli, organisty parafii Pęcice gm. Pruszków).

Zniszczenia spowodowane I wojną światową na przykładzie powiatu warszawskiego

dane przynoszą deklaracje poszkodowanych, z których wybrane informacje posłużyły do opracowania tabeli (straty oszacowano w walucie rublowej złotej 1 Rb = 1/1292 kg złota).

Tabela nr 2. Wysokość strat poniesionych przez ludność powiatu warszawskiego w czasie I wojny światowej (wybrane informacje).

Właściciel	Lokalizacja/obszar	Informacje o poniesionych stratach
Jadwiga Kreczmar Jadwiga Kocher	letnisko Zwir gm. Wawer 91 morgów	wojsko niemieckie w dn. 15–30.08.1915 wycięło 1300 drzew, gł. dęby i sosny – wartość ok. 10000 Rb
Władysław Kaliński	wieś Józefów gm. Jabłonna 40 morgów	ustępujące wojska rosyjskie spaliły młyn w Jabłonnej, właściciel po- niósł straty w zbożu i uprawach, wojska niemieckie zarekwirowały krowę o wartości 300 Rb
Paweł Zieliński	wieś Józefów 30 morgów	rekwizycje wojsk rosyjskich 1914–1643 Rb zniszczenia na skutek działań wojennych – 355 Rb rekwizycje wojsk niemieckich 21 Rb
Stanisław Pursa	Jabłonna 11 morgów	działania wojsk rosyjskich i nie- mieckich spowodowały zniszcze- nia na kwotę 270 Rb, działania wojenne 407,5 Rb
Noech Krakowski	Willa Leoncin wieś Płudy gm. Jabłonna 40000 łokci kwadra- towych	uszkodzenie wyposażenia budyn- ku mieszkalnego
Karolina Szykiel	Kol. Leszno-Wola gm. Nowo-Iwiczna	straty ruchomości domowych – 160 Rb
Władysław Różycki	Aleksandrów-Różanka gm. Wiązowna 30 morgów	zniszczenia Fabryki Ceratki Opa- trunkowej, wycięto 609 drzew (1917)

Właściciel	Lokalizacja/obszar	Informacje o poniesionych stratach
Michał Badurzyński	Ożarów	wojska rosyjskie (1914) zarekwirowały krowę i 10 kur
Stanisław Błoński	wieś Linja gm. Góra 18,5 morgi	straty poniesione podczas oblężenia twierdzy Modlin przez wojska rosyjskie w 1914 (siano, drewno). W maju 1915 za siano odszkodowanie od wojennego gubernatora fortecy Modlin Lublińskiego – 688 Rb i 50 kop., w VI 1916 od Warszawskiego Obywatelskiego Komitetu 740 Rb
Jan Erbacher	Otwock – piekarnia (produkcja roczna 60 tys. Rb)	rekwizycje wojsk niemieckich i kwaterunek wojsk rosyjskich – 36940 Rb
Michał Cacek	Kolonia Wiktoryn gm. Pruszków	straty 1969,5 Rb
Mendel Erdberg	Osada Leoncin	straty 5439 Rb
Teodora Babicka	Józefów gm. Zagórz	sołtys J. Waśniewski poświadczył, że na jej gruncie pobudowano okopy wojsk niemieckich
Symcha Bernstein	Jabłonna Zakład Fotograficzny	straty: aparaty Goldmana, Ernemana, statywy, obiektywy, klisze, lampy fotograficzne – 4289 Rb <i>wszystko zostało rozgrabione przez żołnierzy rosyjskich i bezdomnych, którzy przybiegli do Jabłony 4 dni przed wstąpieniem wojsk niemieckich</i>
Maria Czaplicka	Falenica	<i>Z powodu ewakuacji właścicielki do Rosji i braku letników najmujących lokale</i> straty 2430 Rb
Jakub Marks	Dziekanów Niemiecki gm. Cząstków	straty poniesione na skutek działalności wojennej wojsk rosyjskich 5516,5 Rb

Działania wojenne dotknęły również majątki ziemiańskie²⁶. Dobra wraz z pałacem w Otwocku Wielkim, należące od 1917 roku do rodziny Jezierskich²⁷, padły łupem okupanta. Z zabudowań pałacowych zabrano blaszany dach, zaś pomieszczenia zostały zdewastowane i ograbione z cenniejszych rzeczy przez stacjonujące tam wojska niemieckie²⁸. Podobnie było w Wilanowie. Jego właściciel – Ksawery Branicki²⁹ – dotkliwie odczuł skutki wojny. Na rozkaz władz niemieckich zdjęto z pałacu miedziane pokrycie dachowe. Jeszcze gorszy los spotkał majątek Pęcice stanowiący od roku 1895 własność Antoniego Eustachego Marylskiego. Pęcice w 1915 roku znalazły się akurat na linii frontu, doszło tam do ostrych starć między Niemcami a wycofującymi się Rosjanami, zabudowania przechodziły w trakcie walk z rąk do rąk. Pałac został zburzony przez niemiecką artylerię, a właściciel przeżył ciężki czas ukryty w pałacowej piwnicy. Zniszczony został park, w którym pociski powaliły wiele drzew, zachodnia część pałacu legła w gruzach³⁰. Ogromnych zniszczeń dokonały w roku 1915 wycofujące się wojska rosyjskie w majątku Ursynów. Wycięto tam wspaniałe drzewa otaczające pałac, zniszczono tarasy położone na zboczu skarpy wiślanej³¹. Działania wojenne nie oszczędziły większości majątków na obszarach objętych walkami. Podupadł w tym czasie majątek Goldstandów w Zaborowie, który właściciel przeznaczył na początku wojny na szpital³².

26 Ogólne dane dla całej guberni warszawskiej przytacza B. W. Gałka, *Ziemianie i ich organizacje w Polsce w latach 1918–1939*, Toruń 2002, s. 33, 35–36.

27 Władysław Jezierski, syn Seweryna i Marii z Kurtzów, odziedziczył Otwock po swoim wuju Zygmuncie Kurtzu, który zmarł bezpotomnie w roku 1917. Zygmunt był właścicielem majątku od lat osiemdziesiątych XIX wieku. Z wykształcenia ogrodnik (ukończył studia w Szwajcarii i Francji), zajmował się sadownictwem. W roku 1884 założył wzorcowy sad liczący ponad 20 tysięcy drzew. Prowadził prace nad uzyskaniem nowych odmian drzew owocowych. Jego sad zaopatrywał w owoce nie tylko pobliską Warszawę, ale też Petersburg. Z. Kurtz był współzałożycielem (razem z Edmundem Jankowskim) Warszawskiego Towarzystwa Ogrodniczego; M. I. Kwiatkowska, M. Kwiatkowski, K. Wesołowski, *Znane i nieznanne. Rezydencje, ludzie, wydarzenia*, Warszawa 2001, s. 49. Władysław Jezierski gospodarował w Otwocku Wielkim do swojej śmierci w 1937 roku, po nim majątek przejął Zygmunt Maria Jezierski, *Ziemianie polscy XX wieku. Słownik biograficzny*, cz. 7, Warszawa 2004, s. 55.

28 M. I. Kwiatkowska, M. Kwiatkowski, K. Wesołowski, op.cit., s. 50.

29 Ksawery Branicki odziedziczył Wilanów po Aleksandrze Potockiej w 1892 roku. Po wkroczeniu Niemców do Warszawy wyjechał do Kijowa, gdzie spędził niemal całą wojnę. Po jej zakończeniu przeniósł się do Montrésor we Francji, gdzie zmarł w 1926 roku. Przed śmiercią zapisał dobra wilanowskie synowi Adamowi.

30 *Ziemianie polscy XX wieku*, cz. 5, Warszawa 2000, s. 91. W swoim pamiętniku Antoni Marylski porównał zniszczony pałac do *śmiertelnie ugodzonego żołnierza*, M. I. Kwiatkowska, M. Kwiatkowski, K. Wesołowski, op. cit., s. 179.

31 T. S. Jaroszewski, W. Baranowski, *Pałace i dwory w okolicach Warszawy*, Warszawa 1992, s. 256.

32 A. Kwidzińska, *Zarys działalności Stronnictwa Polityki Realnej podczas I wojny światowej w Królestwie Polskim*, „Annales UMCS”, LVII, Lublin 2002, s. 172.

Poza osobami prywatnymi straty poniosły też instytucje, szczególnie informacje o ich rozmiarach zawierają materiały zgromadzone przez Główny Urząd Likwidacyjny. Oto tylko przykładowe dane: kościół parafialny w Pruszkowie – 14 525 Rb, gmina żydowska Pruszków – 4 385 Rb, Towarzystwo Akc. Walcowni Włochy – 18 726 Rb, Dozór Szkolny Pruszków 1033, 91 Rb, kościół w Żbikowie – 924,2 Rb, Firma Braci Szpilfogel i M. Szereżewski Henryków – 10 249,18 Rb, Towarzystwo Akc. „Żelatyna” Dąbrówka – 6325,52 Rb, Towarzystwo Akc. Urządzeń Ulepsających Konstancin – 18 333,6 Rb, Parafia Marki 569 Rb, Bracia Briggs i Ska Marki – 8 208,8 Rb, Towarzystwo Akc. Fabryka Dachówek „Miłosna” Miłosna – 2 456,9 Rb³³.

Efektom pracy właściwych komisji było *zestawienie strat poszczególnych powiatów z ziemi warszawskiej*, z którego pochodzą dane dla powiatu warszawskiego prezentowane w tabeli.

Dla zmniejszenia rozmiarów zniszczeń z budżetu państwa wyasygnowano pieniądze na pomoc przede wszystkim wsi. Powstały komitety pomocy rolnej, które miały za zadanie dokonać właściwego podziału przyznanych im środków. Warszawski Wojewódzki Komitet Pomocy Rolnej do 1 stycznia 1920 roku rozporządzał sumą 11 mln 550 tys. Mk. Dla planowego rozdziału tej kwoty dokonano klasyfikacji powiatów wg stopnia zniszczenia. Określono 4 kategorie:

- I – powiaty niezniszczone (poziom zniszczeń 0–5%): Nieszawa, Mińsk Mazowiecki, Lipno, Rypin,
- II – powiaty mało zniszczone (5–10%): Gostynin, Kutno, Radzymin, Sierpc, Włocławek,
- III – powiaty zniszczone (10–50%): Błonie, Ciechanów, Grójec, Maków, Mława, Płock, Warszawa,
- IV – powiaty bardzo zniszczone (powyżej 50%): Łowicz, Płońsk, Przasnysz, Pułtusk, Rawa Mazowiecka, Skierniewice, Sochaczew.

Stosownie do dokonanego podziału poszczególnym Komitetom Powiatowym przyznano kredyty w ustalonej wysokości: I kategoria – 200 tys, II – 400 tys., III – 1 400 tys. i IV – 2 000 tys. Mk. Tak określone kwoty uznano za minimum pomocy rządowej niezbędnej do odbudowy najbardziej zniszczonych przez wojnę gospodarstw. Powiat warszawski otrzymał 95 tys. Mk³⁴.

Tabela nr 3. Straty spowodowane przez działania okupantów w latach 1914–1918 na obszarze powiatu warszawskiego.

Gmina	Ilość operacji	Rosjanie	Niemcy	Austriacy	Działania wojenne	Razem
Jeziorna	312	279746,43	14278,38	–	68157,43	362182,24
Błędówko	820	2781669,54	199784,20	–	–	2981453,74
Nieporęt	319	151167,04	58827,25	–	5680,20	215674,47
Głusk	837	2365256,36	10010,80	–	33,50	2375300,66
Zaborów	465	680717,48	29135,93	–	–	709853,41
Okuniew	103	24454,72	33504,00	–	1945,00	59903,72
Bródno	245	193116,50	86657,09	958,35	1090,00	281821,94
Zagórz	176	93973,47	16872,58	–	4649,30	115495,53
Wilanów	994	679880,55	116383,99	–	20014,70	816249,24
Nowo-Iwiczna	393	307387,47	130262,63	–	671635,44	1109285,54
Czyste	34	21868,00	–	–	12142,50	34010,50
Ożarów	389	752836,20	12826,80	–	10727,55	776390,55
Zegrze	824	475072,19	168872,64	–	301554,40	945499,23
Młociny	196	307713,28	15314,24	–	390,00	323419,55
Międzyzlas	54	49204,39	24410,30	–	1050,50	74665,19

Gmina	Ilość operacji	Rosjanie	Niemcy	Austriacy	Działania wojenne	Razem
Piaseczno	369	49818,95	14633,00	-	614679,01	679130,96
Załuski	1007	3177199,44	114318,71	-	297799,05	358937,20
Blizne	295	762675,28	3094,70	-	484,00	766253,98
Pruszków	568	8762426,70	14217,58	-	312052,83	1202697,11
Pomiechowo	379	787207,25	122688,25	-	8091,45	917986,95
Cząstków	686	2335604,27	9943,50	-	31657,59	2377205,36
Falenty	693	936735,48	191094,51	198,00	61107,32	1189135,31
Matopole	67	29283,71	719,00	-	242,00	30244,71
Góra	674	1285018,85	65788,13	-	-	1350806,98
Radzymin	183	83477,59	132528,46	801,90	11605,10	228413,05
Dębe Wielkie	42	1533,50	6215,26	-	-	7748,96
Wawer	208	196005,82	52732,84	3443,33	3253,17	255435,16
Mokotów	21	48637,63	287,50	-	1079,90	50005,03
Nowy Dwór	82	129294,68	7397,20	-	644,30	137336,18
Zakroczym	156	193165,37	7712,40	-	18106,65	218984,42

Zniszczenia spowodowane I wojną światową na przykładzie powiatu warszawskiego

Gmina	Ilość operacji	Rosjanie	Niemcy	Austriacy	Działania wojenne	Razem
Jabłonna	193	517926,40	58880,28	-	11909,65	588716,33
Ruczaje	54	8963,80	1590,45	5277,00	9560,60	25391,85
Otwock	92	70207,62	20156,92	-	3166,00	93530,59
Wiązowna	212	54337,72	92361,23	-	2043,00	148741,95
Warszawa	3	-	-	-	-	-
Praga	2	-	-	-	-	-
Razem	12155	20707583,68	1833500,83	10678,58	2486552,14	25038315,23

Źródło: AAN, CTR, sygn. 485, brak paginacji.

Tabela nr 4. Rekwizycje na obszarze poszczególnych gmin powiatu warszawskiego wraz z sumą strat.

Gmina	Ilość operacji	Rosjanie	Niemcy	Austriacy	Razem rekwizycje	Ogół strat
Jeziorna	312	69531,06	18041,10	-	87572,16	449754,40
Błędówko	820	72193,50	14668,25	-	86861,76	3068315,76
Nieporęt	319	4430,00	79900,37	-	84330,32	3000004,86
Głusk	837	20309,06	8154,00	-	28463,05	2403763,71
Zaborów	465	23540,90	4596,00	-	28136,90	737990,31
Okuniew	103	9488,40	157232,42	-	166720,82	226624,54
Bródno	245	12617,24	20761,63	217,80	33596,67	315418,61
Zagórz	176	725,20	6037,80	-	6763,00	122258,35
Wilanów	994	216078,34	40179,52	-	256257,86	1072537,10
Nowo Iwiczna	393	1996,63	4311,00	-	6307,63	1115593,17
Czyste	34	-	200,00	-	200,00	34210,50
Ożarów	389	62979,78	16889,80	-	79869,58	856260,13
Zegrze	824	457862,60	255052,90	-	712915,50	1658414,73
Młociny	196	60845,13	10480,16	-	71325,29	394742,84

Zniszczenia spowodowane I wojną światową na przykładzie powiatu warszawskiego

Gmina	Ilość operacji	Rosjanie	Niemcy	Austriacy	Razem rekwizycje	Ogół strat
Międzylas	54	80,0	1171,00	-	1251,00	75916,19
Piasczno	369	1425,00	-	-	1425,00	680555,96
Zątunki	1007	148620,75	18705,50	-	167328,23	3756645,43
Blizne	295	138052,99	6916,45	-	144969,44	911223,42
Pruszków	568	126597,99	23274,35	380,00	150252,34	1352949,45
Pomiechowo	379	2122,84	17685,62	-	19808,46	937795,41
Cząstków	686	16169,13	494,70	-	16663,83	2393869,19
Falenty	693	36531,13	41071,65	190,00	77792,78	1266928,09
Małopole	67	3265,00	1600,00	-	4865,00	35109,71
Góra	674	7388,57	26886,47	-	34275,04	1985082,02
Radzymin	183	14542,86	9434,20	350,00	24327,06	232740,11
Dębe Wielkie	42	6000,00	48,00	-	6048,00	13796,76
Wawer	208	36227,26	42678,16	975,70	79881,12	335316,28
Mokotów	21	-	1540,00	-	1540,00	51545,03
Nowy Dwór	82	22268,30	-	-	22268,30	159604,48

Gmina	Ilość operacji	Rosjanie	Niemcy	Austriacy	Razem rekwizycje	Ogół strat
Zakroczym	156	6963,28	2993,14	-	9956,42	228940,84
Jabłonna	193	5443,57	14550,30	-	19993,87	608710,20
Ruczaje	54	18510,00	7634,00	-	28944,00	54335,85
Otwock	92	17281,50	3117,90	-	20399,40	113929,99
Wiązowna	212	90051,95	130264,30	-	220316,25	369258,20
Warszawa	3	344,98	-	-	343,98	343,98
Praga	2	1972,70	-	-	1977,70	1977,7
Razem	12155	1712461,62	986572,69	4913,50	2703947,81	27742263,04

Źródło: AAN, CTR, sygn. 485, brak paginacji.

O rozmiarach zniszczeń w poszczególnych rejonach świadczą ustalone przez władze zasady obliczania podatków. Z powodu strat wojennych wprowadzono zniżki przy obliczaniu należnych danin. Przy naliczaniu podatku gruntowego obowiązujący dla obszaru kraju wskaźnik 360 został zmniejszony dla powiatów dotkniętych zniszczeniami wojennymi i wynosił od 340 do 280. Dla powiatu warszawskiego ustalono wskaźnik 340³⁵.

Prowizoryczny wykaz strat na początku 1921 roku rząd polski przedstawił Komisji Odszkodowań w Paryżu. Tylko straty w dziedzinie produkcji rolnej oszacowano na niemal 1 mld rubli w złocie. Do tego należy jeszcze doliczyć straty wynikające z odciążenia od roli znacznej liczby rąk do pracy i inwentarza pociągowego, ograniczenia powierzchni zasiewów oraz spadek wydajności wynikający ze zmniejszonej ilości nawozów. Całości obrazu dopełniają jeszcze zniszczenia w przemyśle oszacowane na 3,3 mld rubli w złocie³⁶.

Jak więc wynika w powyższych rozważaniach, sytuacja powojenna powiatu warszawskiego, podobnie zresztą jak całego odradzającego się państwa, była zła i na pewno znacznie utrudniała sprawne organizowanie życia publicznego. Choć społeczeństwo było świadome stanu gospodarki, to i tak radość z odzyskania niepodległości była ogromna. *Przyszła przecież Polska wysniona, wymarzona, wymodlona. Przyszła zniszczona przez pożogę wojenną, wyczerpana długoletnią okupacją, przyszła pogrążona w biedzie i ciemności*³⁷.

35 „Wyzwolenie” Nr 2, styczeń 1922.

36 E. Rose, *Bilans gospodarczy trzech lat niepodległości*, Warszawa 1922, s. 16–17, 30.

37 D. Majewski, *Wspomnienia nauczyciela 1893–1945*, Wrocław 1959, s. 101.

Józef Mączka (1888-1918)

Sztandar polski

O, przyjdzie kiedyś dzień –
Zmartwychpowstania wielki dzień!
Z szumem wezbranych przyjdzie wód!
A od wiosennych jego tchnień
Prysną te lodów twardych kry,
Co w pętach więżą polski lud...
Sędziami wówczas będziem my!
Sprawiedliwości spełnim cud,
W Zmartwychpowstania jasny dzień!
Na tryumfalny ducha wjazd
Weselem błysnie ludzka strzecha...
I wstanie pieśń z odwiecznych gniazd –
I pójdzie budzić śpiące echa
Od słońc do słońc – od gwiazd do gwiazd!

Janusz Gmitruk
Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego

Jan Dąbski – minister spraw zagranicznych, główny konstruktor traktatu ryskiego

Był politykiem nieprzeciętnej miary. Choć żył zaledwie 51 lat, to pozostawił po sobie trwały ślad w dziejach politycznego ruchu ludowego i najnowszej historii Polski. Jego barwna, ale i tragiczna postać zajmuje godne miejsce w panteonie przywódców ruchu ludowego i twórców Niepodległej.

Jan Dąbski urodził się 4 kwietnia 1880 r. w Kukizowie, w pow. lwowskim, w zamożnej rodzinie chłopskiej. Jego ojciec, Tomasz, był w Kukizowie wójtem, a matka, Maria z Billewiczów, pochodziła z rodziny bogatych gospodarzy. Od pierwszych lat edukacji Jan odznaczał się zdolnościami i zapalem do nauki. Po ukończeniu szkoły ludowej w rodzinnej miejscowości, za namową proboszcza, oddany został do IV Gimnazjum we Lwowie. W czasie nauki, od piątej klasy, utrzymywał się sam, zarabiając korepetycjami. Dochody rodziców przeznaczone zostały na posag jego sióstr. Egzamin dojrzałości złożył z wynikiem dobrym 27 czerwca 1900 r. Następnie zapisał się na Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, początkowo jeden rok studiował prawo, ale ostatecznie wybrał chemię. Od 1903 r. z ramienia Koła Towarzystwa Szkoły Ludowej im. Tadeusza Kościuszki, które skupiało akademików ludowców, podjął aktywną działalność agitacyjną wśród ludności wiejskiej powiatu lwowskiego. W wieku 23 lat, w związku z koniecznością odbycia skróconej służby wojskowej w armii austriackiej, musiał przerwać studia (1901, 1904-1906). Ukończył je, otrzymując w lecie 1906 r. absolutorium, które dawało możliwość starań o stopień doktora.

Dąbski zdecydował się jednak poświęcić polityce. Od 1905 r. zaangażował się w działalność w Polskim Stronnictwie Ludowym. 15 stycznia 1906 r. wybrany został na członka Wydziału Rady Naczelnej PSL i jego dalsza kariera partyjna zapowiadała się obiecująco. Zamiłowania polityczne